



[FRICTIE IN BEELD]



DOE- EN DENKWIJZER VOOR
AGONISTISCH BEELDENTHEATER



Colofon

//

Deze handreiking is tot stand gekomen in het kader van het onderzoeksproject **Schurende Theaterdialogen** – een samenwerking van de Vrije Universiteit Amsterdam – Athena instituut, drie wetenschapsmusea (Museon-Omniversum, Naturalis en Sonnenborgh) en theatermaker Mens in de Maak. Schurende Theaterdialogen is gefinancierd door de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) onder dossiernummer NWA.1397.23.018 binnen het NWA-Wetenschapscommunicatie programma.

Dit document is opgesteld en vormgegeven door Keye Wester (VU Athena Instituut), onder redactie van Keje Boersma (projectleider Schurende Theaterdialogen, VU Athena Instituut), Martijn Vos (onderzoeker Schurende Theaterdialogen, VU Athena Instituut) en Frank Kupper (Mens in de Maak), met medewerking van Maarten Okkersen en Thomas van der Sandt (Museon-Omniversum), Marjolein van Breemen, Daphne Suijker en Linda van Veldhuizen (Naturalis Biodiversity Center), en Giovanni Stijnen en Fiona Karl (Sonnenborgh Museum & Sterrenwacht). Bepaalde grafische elementen zijn tot stand gekomen met ondersteuning van AI hulpmiddelen.

De inhoud en vormgeving van deze handreiking zijn voortgekomen uit ontwerpbijsluitingen, discussies, observaties, en analyse van interviews met deelnemers.



Wat kan ik met deze Doe- en denkwijzer?

Deze handreiking is in eerste instantie gericht op **wetenschapsmusea** die op zoek zijn naar nieuwe manieren om het gesprek rond **polariserende thema's** in huis te halen en te faciliteren. Dit document biedt echter ook inspiratie voor het bredere veld van **wetenschapscommunicatie** en publieke betrokkenheid bij wetenschap en technologie.

In **beeldentheater** – ontwikkeld door Braziliaans theatermaker, schrijver en onderzoeker *Augusto Boal (1931-2009)* – gebruiken deelnemers hun lichaam als expressief instrument om een situatie, gevoel of conflict uit te beelden. Er wordt (bijna) niet gesproken; in plaats daarvan worden 'levende beelden' gevormd die geladen zijn met betekenis. Vervolgens worden deze beelden onderzocht, verdraaid, aangevuld of herschikt door andere deelnemers: hoe ziet de werkelijkheid eruit? Wat als we iets veranderen? Wat roept dit op?

Bij **agonistisch beeldentheater** staat specifiek het conflict centraal en is het doel om botsende perspectieven inzichtelijk te maken en productief met verschillen om te leren gaan.

We bespreken in dit document niet alleen **hoe** je dit aan zou kunnen pakken, maar bieden ook een **denkkader** met punten waarvan in de praktijk is gebleken dat ze belangrijk zijn om in overweging te nemen – het is een **doe- én denkwijzer**.



Inhoud

[Klik op de hoofdstuktitels of de gele blokjes bovenaan de buitenrand om terug te keren naar deze inhoudsopgave]

//

Waarom deze Doe- en Denkwijzer?

Hoe ziet agonistisch beeldentheater eruit?

Voor wie is deze methode interessant?

Hoe organiseer ik een agonistische beeldentheater workshop?

Voor de workshop

Tijdens de workshop

Na de workshop

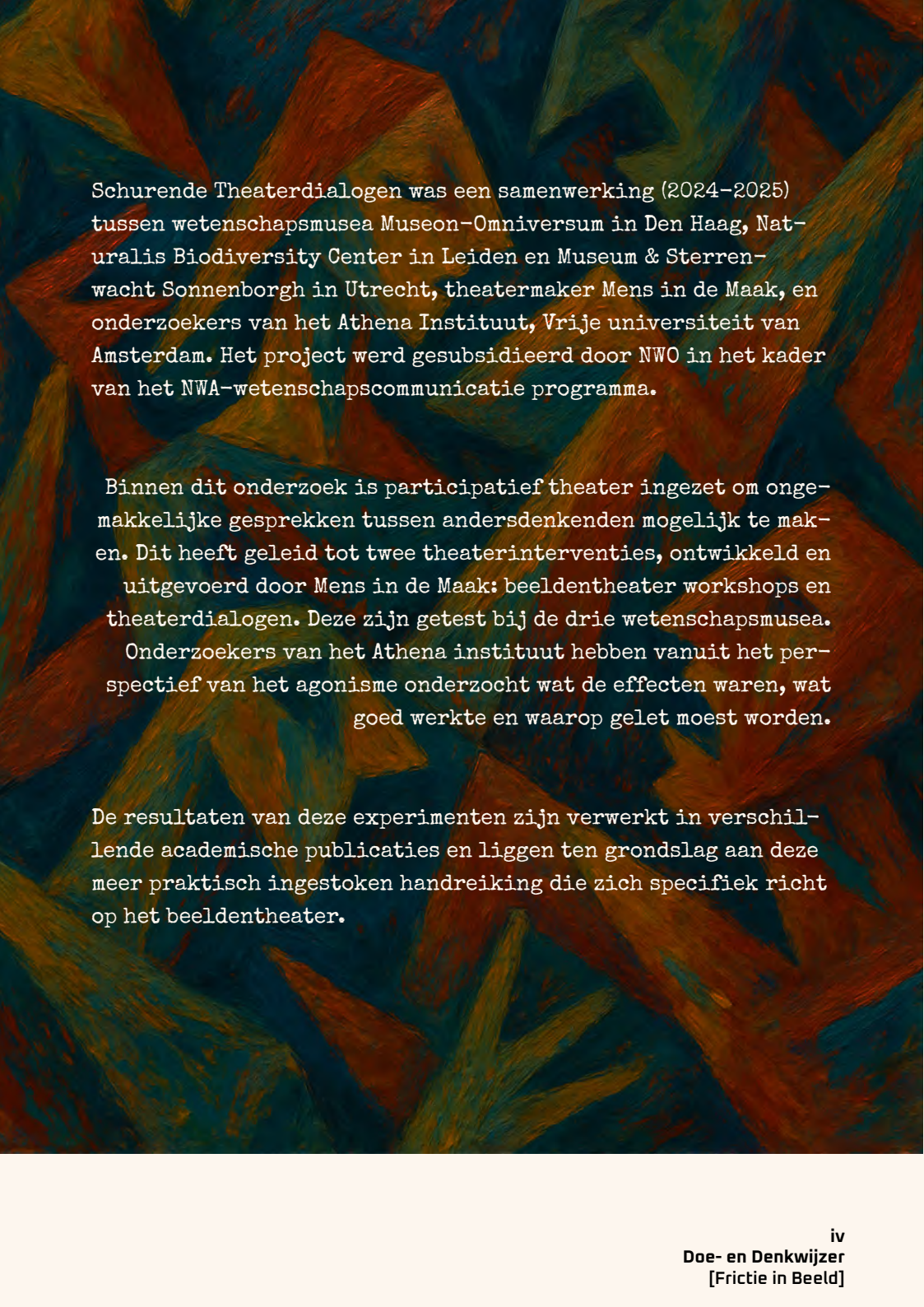
De belangrijkste punten op een rij

De oefeningen

De agonistische beeldentheatermethode die wij hier behandelen is onderzocht en onderwerp van experiment geweest in het kader van het NWA-wetenschapscommunicatieproject

Schurende Theaterdialogen.





Schurende Theaterdialogen was een samenwerking (2024-2025) tussen wetenschapsmusea Museon-Omniversum in Den Haag, Naturalis Biodiversity Center in Leiden en Museum & Sterrenwacht Sonnenborgh in Utrecht, theatermaker Mens in de Maak, en onderzoekers van het Athena Instituut, Vrije universiteit van Amsterdam. Het project werd gesubsidieerd door NWO in het kader van het NWA-wetenschapscommunicatie programma.

Binnen dit onderzoek is participatief theater ingezet om ongemakkelijke gesprekken tussen andersdenkenden mogelijk te maken. Dit heeft geleid tot twee theaterinterventies, ontwikkeld en uitgevoerd door Mens in de Maak: beeldentheater workshops en theaterdialogen. Deze zijn getest bij de drie wetenschapsmusea. Onderzoekers van het Athena instituut hebben vanuit het perspectief van het agonisme onderzocht wat de effecten waren, wat goed werkte en waarop gelet moest worden.

De resultaten van deze experimenten zijn verwerkt in verschillende academische publicaties en liggen ten grondslag aan deze meer praktisch ingestoken handreiking die zich specifiek richt op het beeldentheater.

Waarom deze doe- en denkwijzer?

We zien vandaag de dag steeds vaker dat maatschappelijke discussies rond wetenschappelijke thema's verzanden in een gepolariseerde loopgravenstrijd waarbij de verschillende kanten zich zo diep hebben ingegraven dat een productieve interactie onmogelijk wordt. Veel groepen zijn ondertussen afgehaakt: er wordt toch niet geluisterd, dus waarom zou ik nog deelnemen aan het publieke debat?

Wetenschapsmusea en andere maatschappelijke actoren zijn zoekende naar manieren om zich houding te geven in deze maatschappelijke realiteit. Ze worstelen begrijpelijkerwijs met conflicterende doelen: ze willen niet meegesleurd worden in deze dynamiek en willen zo neutraal mogelijk blijven om een breed publiek aan te blijven spreken, maar voelen ook een maatschappelijke verantwoordelijkheid om zich tot hoogoplopende discussies te verhouden en daarin soms ook een stem te kunnen zijn. Veel discussies ontvouwen zich bovendien rond wetenschappelijke thema's, zoals klimaatverandering, luchtvervuiling of biodiversiteitsverlies, waarbij wetenschapscommunicatie en dus wetenschapsmusea een cruciale rol (kunnen) spelen.

Hoe kunnen wetenschapsmusea deze balanceer-act klaarspelen?

Deze Doe- en Denkwijzer biedt een manier: juist door het conflict op een nieuwe manier een podium te geven, kun je als museum of wetenschapscommunicator een bijdrage leveren aan het verzachten van de loopgravedynamiek en het betrekken van groepen die afstand tot wetenschap en "de ander" ervaren. Door het conflict niet uit de weg te gaan, maar centraal te stellen en op een nieuwe manier inzichtelijk te maken, biedt de [Fric-tie in Beeld] methode, gebaseerd op Boal's beeldentheater en geïnspireerd door het agonistische denken van onder andere politiek filosoof Chantal Mouffe, handvatten voor het constructief houden van de maatschappelijke dialoog.



Beeldentheater is een taal. Het geeft de deelnemers een krachtige methode om een complex vraagstuk van verschillende kanten te onderzoeken. Het fysiek uitbeelden maakt het doorvoelen van situaties en conflicten vanuit diverse perspectieven mogelijk en stimuleert de verbeelding in het denken over alternatieven. Ook maakt de methode het mogelijk om uiteenlopende identiteiten binnen een controversie te verkennen en uit te drukken zonder dat het gesprek vervalt in verbale, ingesloten 'loopgraaf'-conflicten.

Beeldentheater (of Image Theater) is een centrale werkvorm binnen het Theater van de Onderdrukten (Theatre of the Oppressed), een wereldwijde beweging die theater inzet als middel voor sociale verandering. De grondlegger van deze beweging is Augusto Boal (1931–2009), een Braziliaanse theatermaker en politiek activist. Boal's methoden geven mensen de tools om hun ervaringen van onderdrukking te verbeelden, te analyseren en collectief te bevragen – met als doel bewustwording én actie.

De methode in deze Doe- en Denkwijzer biedt een specifieke toepassing van beeldentheater aan: agonistisch beeldentheater. Volgens het agonistische denken van Mouffe is het belangrijk om binnen het publieke debat ruimte te maken voor conflict, omdat door de nadruk op harmonie en consensus de echt andersdenkenden afdrijven en gevaarlijke, niet-democratische wegen zullen zoeken om het conflict te beslechten.

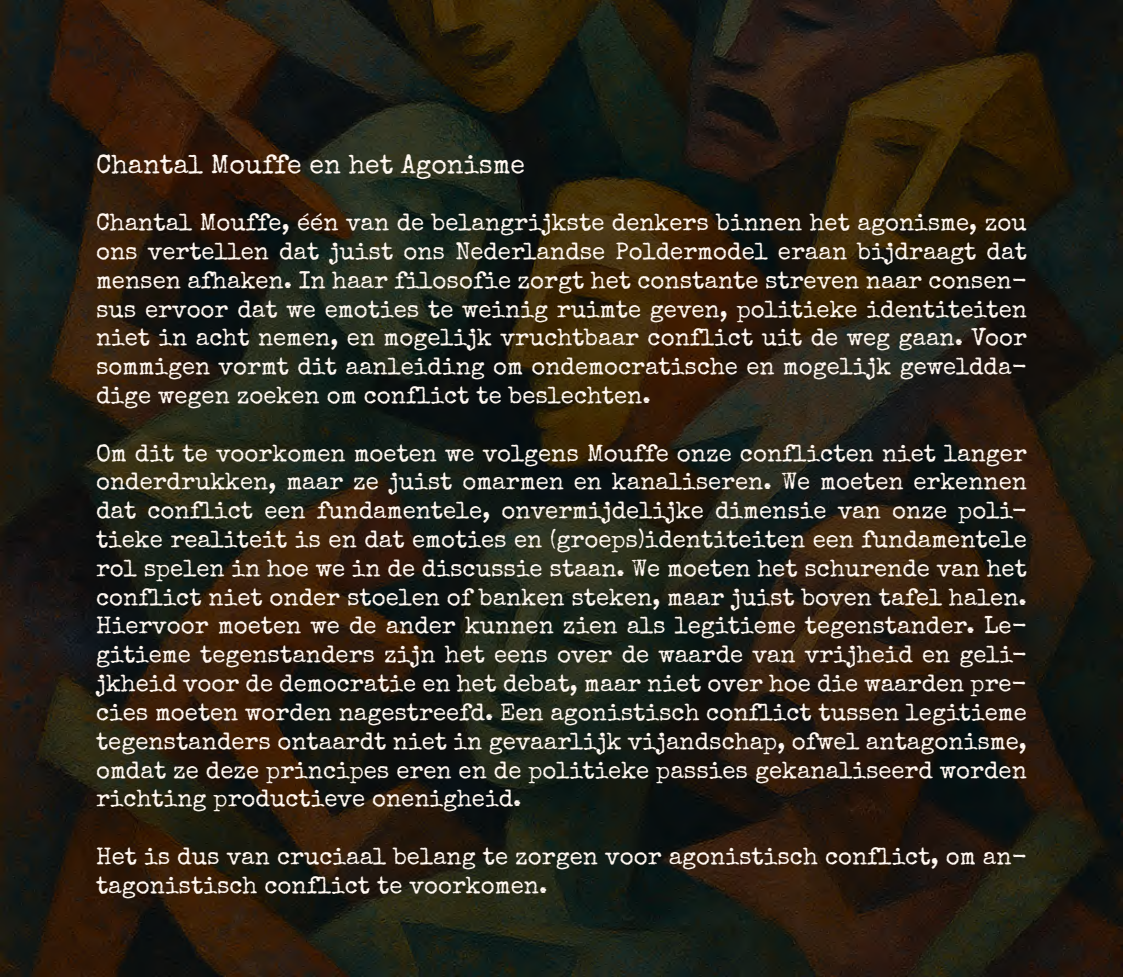
De meeste wetenschapscommunicatiemethoden bieden echter maar weinig ruimte aan conflict. Om binnen deze methode die ruimte te maken hebben wij een speciale selectie gemaakt uit de uitgebreide gereedschapskist van het Theatre of the Oppressed en waar nodig kleine aanpassingen gedaan aan de oefeningen. Deze methode kan zo ingezet worden:

- Wanneer er maatschappelijke spanningen voelbaar zijn
- Wanneer er behoefte is aan nieuwe vormen van gesprek
- Als opmaat naar (of als reflectie op) beleid, besluitvorming of onderzoek
- Wanneer andere gespreksvormen zijn vastgelopen of tekortschieten

Augusto Boal en Beeldentheater

Boal geloofde dat iedereen theater kan maken. Hij noemde het publiek 'spect-actors' — een samentrekking van 'spectator' en 'actor' — omdat zij niet passief toekijken, maar actief deelnemen aan het verkennen van alternatieven. Beeldentheater is bij uitstek geschikt om complexe sociale spanningen zichtbaar te maken en collectieve verbeeldingskracht te mobiliseren. Door participanten beelden te laten maken van emoties, waarden en conflicten daagt het participanten uit om zich op een visuele manier uit te drukken en zo inzicht verschaft in botsende wereldbeelden en vastgeroeste conflicten. Het is een vorm die voorbij taal gaat en ruimte biedt aan kwetsbaarheid, conflict en transformatie.

Vandaag de dag wordt beeldentheater wereldwijd toegepast in onderwijs, gemeenschapswerk, politiek, kunst en activisme — en vaak nog steeds in de geest van Boal: niet om antwoorden te geven, maar om de juiste vragen te stellen.



Chantal Mouffe en het Agonisme

Chantal Mouffe, één van de belangrijkste denkers binnen het agonisme, zou ons vertellen dat juist ons Nederlandse Poldermodel eraan bijdraagt dat mensen afhaken. In haar filosofie zorgt het constante streven naar consensus ervoor dat we emoties te weinig ruimte geven, politieke identiteiten niet in acht nemen, en mogelijk vruchtbaar conflict uit de weg gaan. Voor sommigen vormt dit aanleiding om ondemocratische en mogelijk gewelddadige wegen zoeken om conflict te beslechten.

Om dit te voorkomen moeten we volgens Mouffe onze conflicten niet langer onderdrukken, maar ze juist omarmen en kanaliseren. We moeten erkennen dat conflict een fundamentele, onvermijdelijke dimensie van onze politieke realiteit is en dat emoties en (groeps)identiteiten een fundamentele rol spelen in hoe we in de discussie staan. We moeten het schurende van het conflict niet onder stoelen of banken steken, maar juist boven tafel halen. Hiervoor moeten we de ander kunnen zien als legitieme tegenstander. Legitieme tegenstanders zijn het eens over de waarde van vrijheid en gelijkheid voor de democratie en het debat, maar niet over hoe die waarden precies moeten worden nagestreefd. Een agonistisch conflict tussen legitieme tegenstanders ontaardt niet in gevaarlijk vijandschap, ofwel antagonisme, omdat ze deze principes eren en de politieke passies gekanaliseerd worden richting productieve onenigheid.

Het is dus van cruciaal belang te zorgen voor agonistisch conflict, om antagonistisch conflict te voorkomen.

*Bij museum en sterrenwacht **Sonnenborgh** in Utrecht stond het thema 'De toekomst van de planeet' centraal. Wetenschappers, filosofen, activisten, en mensen uit het bedrijfsleven werden uitgenodigd om hun perspectief op de zaak belichaamd uit te beelden.*

Het viel hierbij op dat een aantal deelnemers, waaronder wetenschappers en 'intellectuelen', die in woordelijke discussies doorgaans in het voordeel zijn, de beeldentaal minder makkelijk oppakten. Het voordeel van expertise en eruditie werd geneutraliseerd. Zo ontstonden machtsverhoudingen die in een klassiek debat niet waren ontstaan – er ontstond een gelijk speelveld.



Hoe ziet agonistisch beelden- theater eruit?

Deze doe- en denkwijzer voorziet in een agonistische beeldentheater **workshop**, begeleid door een facilitator. Een diverse groep deelnemers wordt verwelkomd en start met **warming-ups** om uit het alledaagse denken te stappen en contact te maken met lichaam, omgeving en elkaar.

Daarna **leren** deelnemers hoe ze met hun lichaam **beelden** kunnen **maken** die gevoelens, ervaringen of ideeën uitdrukken, en hoe deze te interpreteren.

Vervolgens worden, via stellingen en loopopdrachten, **polariteiten** in de groep **zichtbaar gemaakt**. Op basis hiervan worden subgroepen gevormd.

Wat volgt is een serie oefeningen om via de taal van het beeld met elkaar in gesprek te gaan. Het is belangrijk om flexibel in te spelen op wat de situatie en de groep nodig heeft. Daarom is elke beeldentheaterworkshop waarschijnlijk net verschillend. Hier volgt een voorbeeld van hoe het verder kan gaan.

Elke subgroep maakt een **beeld van het grootste pijnpunt** in de discussie. Eén deelnemer boetseert, met respect voor elkaar, de anderen tot een stilstaand beeld. De andere groep observeert en interpreteert dit beeld. Om meer verschillende en verdiepende interpretaties te stimuleren, kan het beeld dynamisch worden gemaakt door beweging of tekst aan de fysieke beelden toe te voegen.

Vervolgens wordt een gekozen beeld opnieuw gevormd, en boetseert iemand met een tegengesteld perspectief een **tegenbeeld**. De groep wisselt tussen beeld en tegenbeeld, en later tussen gevoeld beeld en ideaalbeeld. Dit laatste dient niet om het conflict op te lossen, maar om inzicht te krijgen in wat verandering belemmert.

Tot slot vindt er een **gezamenlijke reflectie** plaats. Hoewel er vele variaties mogelijk zijn, vat dit het kernverloop van een beeldentheaterworkshop samen. De volgende hoofdstukken bieden verdere verdieping.

Illustratie van de oefeningen:

de beeldentheaterworkshop bij Museon-Omniversum

Bij de **Cross the Line** oefening was de eerste stelling die door een deelnemer werd uitgesproken "er is geen klimaatcrisis". Vanwege de gerichte en evenwichtige werving van klimaatcritici en klimaatactivisten splitste de groep hierdoor direct in tweeën. De tweedeling in de groep werd vervolgens door veel verschillende stellingen bevestigd. Tegelijkertijd maakten bepaalde stellingen ook duidelijk dat de tweedeling complex is. Zo was bijna iedereen het eens met de uitspraak "ik maak me zorgen om de leefbaarheid van de planeet waarop mijn kinderen zullen leven". Een verschil tussen klimaat en milieu als reden tot zorg leek deze complexiteit te verklaren.

Met de twee groepen die zich het duidelijkst aftekenden tijdens **Cross the Line** werd verder gewerkt. Beide groepen kregen bij de **De Grootste Pijn** oefening apart de opdracht om een beeld te maken bij de vraagstelling "waar schuurt het het meest bij hoe we als samenleving met klimaatverandering omgaan en hoe we het debat voeren?" Een groep klimaatcritici maakte een beeld waarin iemand oogkleppen kreeg en van dichtbij één enkele bron van informatie te zien kreeg. Bij de interpretatie herkenden de andere klimaatcritici het beeld, maar er kwamen ook alternatieve interpretaties van neutralere deelnemers die het beeld juist duiden als de moedwillige misleiding van de klimaatcritici door alternatieve media. Klimaatactivisten duiden het beeld juist als de versluiering van de klimaatcrisis door het huidige rechtse kabinet. Discussie volgde over of er in het debat bewust gemanipuleerd wordt.

Bij de oefening **Contrasteren** werd door dezelfde groep uiteindelijk een ideaalbeeld geboetseerd. De verbetering bestond uit het weghalen van de oogkleppen en het aanbieden van meerdere bronnen van informatie. Een klimaatcriticus reageerde hierop dat het een illusie is te denken dat we oogkleppen kunnen wegnemen, maar dat het wel goed is om mensen meerdere verhalen voor te schotelen.

Voor wie is het interessant?

Een **programmaker** bij een **wetenschapsmuseum** die middels een reflectieve interventie op innovatieve wijze ruimte wil bieden aan polariserende onderwerpen binnen een thema-expositie.

Een **beleidsmaker** ruimtelijke ordening die binnen een burger-participatietraject op een constructieve wijze ruimte wil maken voor conflict.

Een **onderwijzer** die op speelse, toegankelijke wijze een gevoelig (maatschappelijk) onderwerp wil aansnijden in de klas.

Een **workshopfacilitator** die leiders in het **bedrijfsleven** tijdens een retraite op een belichaamde manier kennis wil laten maken met de onderbewuste spanningen in de organisatie.

Een **wetenschapscommunicator** die een engagerende workshop wil organiseren op een evenement als onderdeel van een communicatie & disseminatie werkpakket.

Bij Naturalis Biodiversity Center in Leiden stond het thema 'De Toekomst van het Nederlandse Landschap' centraal. Conventionele boeren, beleidsmakers, agrarische pioniers, biodiversiteitsonderzoekers en activisten werden uitgenodigd om hun perspectief op de zaak belichaamd uit te beelden.

Er ontstond schuring rond de erkenning van het bestaan van een biodiversiteitscrisis en of er iets zou moeten veranderen in de boerenbedrijfsvoering of niet. Een escalerende, woordelijke discussie tussen de aanwezige conventionele boeren en biodiversiteitsverdedigers werd door de methode teruggebracht naar een verbeeldende verkenning van de kernemoties: het gevoel beschuldigd te worden en de wanhoop die gevoeld wordt bij het niet gehoord worden in de omvang van het probleem.

Eén beeld werd door beide kanten inhoudelijk hetzelfde geïnterpreteerd, maar aan verschillende groepen toegewezen: zowel boer als biodiversiteitsverdediger bleek het gevoel te hebben tegen een muur te praten en betrok dit beeld dus op de eigen groep – een moment van herkenning en inzicht.



Hoe organiseer ik een agonistische beeldentheater workshop?

Voor de workshop

//

Het thema kiezen

Als agonistisch beeldentheater past bij jouw doel, bepaal dan het juiste thema. Vaak ligt dat al vast, maar check altijd of het thema maatschappelijk geladen is: roept het emoties op, is het **controversieel** of **polariserend**?

Hoe minder spanning het onderwerp in zich draagt, hoe lastiger het wordt om echte schuring op te roepen. In dat geval is het extra belangrijk om deelnemers met uiteenlopende perspectieven uit te nodigen.

Gebruik deze vragen als startpunt:

- Wat schuurt er in dit thema?
- Waar botsen overtuigingen?
- Wat speelt er onder de oppervlakte?
- Hoe scherp is het conflict op dit moment?

Inhoudelijk voorbereiden

Afhankelijk van je tijd en middelen kun je kiezen tussen een snelle themascan of een grondiger vooronderzoek met bijvoorbeeld interviews.

Interviews met stakeholders of beoogde deelnemers bouwen niet alleen betrokkenheid en eigenaarschap bij toekomstige deelnemers, maar geven ook een scherp beeld van de uiteenlopende perspectieven. Zo kun je het kernconflict beter definiëren en de workshop gericht voorbereiden.

Heb je minder tijd en middelen, dan kun je ook met beperkte voorbereiding een agonistische beeldentheaterworkshop organiseren. Houd er dan wel rekening mee dat gerichte werving uitdagender wordt en dat de facilitator meer zal moeten improviseren om tot de kern van het conflict te komen.

//

Randvoorwaarden scheppen

1. Verzeker je van een goede facilitator

- Huur er één in! Of;
- Kwalificeer jezelf!



2. Zorg voor een geschikte ruimte

Zorg voor een ruimte waarin deelnemers vrij kunnen bewegen en tussendoor kunnen zitten. Goede bereikbaarheid, toiletten en iets te eten of drinken worden gewaardeerd. Let ook op de akoestiek.

Privacy is belangrijk, zeker bij een nieuwe of kwetsbare werkvorm. Is de workshop openbaar (zoals op een festival), informeer deelnemers dan vooraf goed over wat hen te wachten staat.

Kies bij voorkeur een neutrale omgeving. Themalading door bijvoorbeeld opgezette dieren of fossielwvwn kan expressie onbedoeld sturen. Wil je juist werken met prikkelende objecten of context, begeleid dit dan bewust, zorgvuldig en evenwichtig.



3. Kies een goed moment

Ochtend, middag, avond – zolang mensen op dat moment tijd en energie vrij kunnen en willen maken is het een geschikte tijd. Wij hebben echter ervaren dat in de avond, met aansluitend aanbod van een gezamenlijk maaltijd (vooraf) en/of een borrel (achteraf), het beste werkt. Over het algemeen is het goed om er minstens twee uur voor te nemen.

Deelnemers werven

Voor een geslaagde workshop heb je tussen de 10 en 20 deelnemers nodig.

Een goede werving is het halve werk. Deelnemers moeten bereid zijn om uit hun comfortzone te stappen, en als ondanks het controversiële thema alleen gelijkgestemden op komen dagen, wordt het moeilijk de schuring goed in beeld te krijgen. Tegelijkertijd zijn er allerlei praktische redenen denkbaar waarom uitgebreide werving lastig is.

Wat betreft de werving zijn er drie smaken:

//

Gerichte werving

Conflict wordt logischerwijs het makkelijkst duidelijk als twee uitgesproken, qua positie tegengestelde groepen tegenover elkaar komen te staan. Dit is het beste voor elkaar te krijgen met gerichte werving op basis van directe uitnodigingen en/of verwijzingen.

Open uitnodiging met selectie

Soms wil je echter juist een breed publiek aanspreken met een open uitnodiging, maar toch zorgen voor een goede vertegenwoordiging van beide kanten in het conflict. In dat geval kun je breed werven via lokale netwerken, sociale media, websites en tussenorganisaties die de oproep verspreiden.

Laat in de uitnodiging wel ruimte om inschrijvingen te filteren op perspectief. Beperk het aantal deelnemers per 'identiteit' binnen het conflict om een evenwichtige samenstelling van de workshop te waarborgen.





Open uitnodiging zonder selectie

In sommige contexten, zoals op scholen of festivals, is open werving zonder selectie nodig. Deelnemers melden zich vrijwillig aan, waardoor scherpe tegenstellingen mogelijk ontbreken. In zulke gevallen zijn de aanwezige perspectieven vaak diffuser en valt de groep niet eenvoudig in twee kampen te verdelen. Voor de facilitator is het dan extra belangrijk goed na te denken over stellingen (zie Oefeningen: Cross the Line) die helpen om de onderliggende spanningen en tegenstellingen toch zichtbaar te maken. Welke vragen brengen het conflict het best naar voren?

Als er weinig perspectiefdiversiteit blijkt te zijn, kunnen deelnemers gevraagd worden een ander standpunt te simuleren. Ook kunnen de facilitator of organisatoren als 'joker' optreden om het ontbrekende perspectief alsnog een stem en lichaam te geven.

//

Ongeacht welke smaak je kiest is het aan te raden mensen te werven die echt belang hebben bij het thema of in ieder geval in hun (dagelijkse) leven te maken hebben met het onderwerp dat centraal staat. Hoe meer men voelt bij het thema, hoe actiever de deelname en hoe krachtiger de methode.

Denkwijzer Werving

- *Sceptische groepen zijn vaak makkelijker te benaderen door neutralere intermediairs – overweeg dus niet zelf (als museum) te werven, maar hier een samenwerking voor aan te gaan.*
- *Maak gebruik van organisaties die inhoudelijk verbonden zijn aan het thema en een collectief vertegenwoordigen: brancheorganisaties, belangenclubs, verenigingen.*

Veel kritische groepen voelen zich uitgesloten van het publieke debat en zijn juist daarom vaak gemotiveerd om deel te nemen – mits je transparant bent over je eigen positie en duidelijk maakt dat het doel niet overtuigen is, maar het verkennen van perspectieven.

Hoe meer geselecteerd wordt op verschil en conflict, hoe meer er bij de werving op gelet moet worden of alle deelnemers er wel daadwerkelijk dezelfde [democratische principes – link] op nahouden. Dit is een voorwaarde voor een agonistische dialoog, maar dient ook simpelweg om de veiligheid te borgen.

Denk erover na in hoeveel detail je wilt treden bij het informeren over de werkvorm. Je wilt mensen niet zonder informatie of onder valse voorwendselen naar je workshop halen, maar te veel helderheid over wat er tijdens de workshop gebeurt kan de mensen die je erbij wilt hebben juist afschrikken. Daarnaast is het voor beeldentheater van belang dat mensen relatief onbevangen aan de workshop meedoen.

- *Het is een workshop die gebruik maakt van theatervormen om verschillende posities binnen het debat te verkennen [Minimaal]*
- *Tijdens deze workshop zul je jouw lichaam en dat van anderen gaan inzetten om als een beeldhouwer standbeelden te maken die verschillende emoties en perspectieven rond het debat uitdrukken [Gedetailleerd]*

Wurf ruim en begin op tijd om goed te kunnen cureren. Heb een scenario klaarliggen voor het geval er uiteindelijk net te weinig mensen op komen dagen: zouden interne mensen wellicht in kunnen vallen?

De Workshop Plannen

Voor een volledige workshop raden wij aan **120 minuten** aan te houden. Hieronder volgt een overzicht van de fasen en bijbehorende werkvormen die wij hebben geselecteerd en waaruit gekozen kan worden om in de beschikbare tijd te gieten. Gedetailleerde beschrijvingen van de oefeningen zijn achterin de Doe- en Denkwijzer te vinden.

1. **Ontvangst** (0–5 min)
 - o Opening en Check-in
2. **Warming-up** (5–15 min)
 - o Belangrijk om in de juiste mindset te komen
 - o Occupy the Space: deelnemers bewegen vrij door de ruimte en maken contact met de omgeving.
 - o Lopen en stoppen
 - o Handschudden
 - o Bom en Schild
3. **Beelden leren maken** (15–30 min)
 - o Wat is het verhaal?: deelnemers interpreteren houdingen van anderen en delen waarnemingen.
 - o Complete the Image: deelnemers voegen beelden samen tot een tableau vivant zonder te spreken.
 - o Beeldenrijen: duo-oefeningen rondom emoties en reacties, met reflectie op verschillen.
4. **Polariteiten blootleggen** (30–50 min)
 - o Cross the Line: deelnemers reageren fysiek op stellingen; reflectie op verschil.
 - o Op basis van stabiele tweedeling worden groepen gevormd.
5. **De grootste pijn / schuring** (50–90 min)
 - o Beeld van een ervaring: Elke groep maakt met behulp van één deelnemer een beeld van een persoonlijke botsing of pijnpunt.
 - o Beelden interpreteren
 - o Beelden dynamiseren: herhaalde uitspraken en bewegingen
6. **Contrasteren** (90–110 min)
 - o Het reële beeld: een groep presenteert een eerder beeld.
 - o Het tegenbeeld: een deelnemer maakt een fundamenteel ander beeld.
 - o De groep beweegt langzaam tussen beide beelden: wat voel je langskomen?
 - o Transitie en idealen: wat zou een ideaalbeeld zijn? Welke belemmeringen staan in de weg? Ook deze worden in beelden vertaald.
7. **Afronding en reflectie** (110–120 min)
 - o Bied voldoende ruimte voor collectieve reflectie
 - o Laatste boodschap: aan het thema of een personage
 - o Uitleg vervolgstappen
 - o Eventueel: tekenen consentformulieren en inschrijven voor nagesprekken
8. **Informeel borrel**
 - o Napraten met een hapje en een drankje werd door deelnemers als zeer waardevol ervaren

Praktische overwegingen

Ontvangst: Een informele setting, eventueel inclusief samen eten vooraf creëert een open sfeer, maar als deelnemers elkaars achtergrond al weten vertroebelt dit de interpretatie van de beelden.

Bij beperkte tijd voor de workshop kun je overwegen de warming-up en het leren beelden maken te verkorten.



Tijdens de workshop

//

Kernprincipes bewaken

Emoties

Zet emoties centraal in de interacties. Ze helpen deelnemers voorbij de feiten te gaan en elkaars beleving te begrijpen. Volg Mouffe's uitgangspunt: emoties zijn een legitiem onderdeel van politiek conflict.

Komen emoties niet goed tot uiting in de beelden? Geef dan wat meer ruimte aan woorden, om frustratie te voorkomen en het vertrouwen in de beeldtaal te behouden.

De methode leent zich vooral goed voor basale emoties zoals woede of angst. Complexere emoties zijn moeilijker te verbeelden en te interpreteren – dat vraagt meer tijd. Bij tijdsdruk kun je overwegen meer verbale duiding toe te staan.

Gesproken woord:

Beeldentheater kan niet zonder woorden – deelnemers moeten vragen kunnen stellen en emoties kunnen duiden. Maar het is belangrijk te bewaken wanneer en hoeveel er gesproken wordt.

Vuistregels:

- Beperk spreken als interpretaties normatief worden of tot discussie leiden.
- Sta meer spreken toe als emoties verkeerd geïnterpreteerd worden en dat frustratie of terugtrekking veroorzaakt. Verschillende interpretaties zijn het interessantst als ze niet worden vertroebeld door misverstanden.
- Laat meer woorden toe als het beeldmaken stagneert of traag verloopt.

Harmonie vs. conflict:

Verwacht een voortdurende spanning tussen harmonie en conflict. Veel deelnemers willen graag een oplossing of een harmonieuze uitkomst, maar dit kan afleiden van het doel van het agonistische theater: het niet oplossen, maar juist verkennen van het conflict.

Er moet een balans zijn tussen het verkennen van de spanning en het zoeken naar verbinding. Emoties moeten uitgedrukt kunnen worden zonder dat ze direct geneutraliseerd worden door de neiging naar humor, harmonie of overeenstemming.

Tempo vs diepgang

Een zorgvuldige warming-up en kennismaking met de methode is belangrijk om mensen in de juiste staat te brengen en een veilige sfeer te creëren, maar hier te veel tijd voor nemen gaat ten koste van de diepgang die bereikt kan worden in volgende onderdelen.

Te snel richting het conflict werken, zodat daar genoeg tijd is om diepgang te bereiken, kan averechts werken – dit kan door sommigen als te polariserend of zelfs onveilig worden ervaren en latere inzet afremmen. Er moet tevens genoeg tijd genomen worden voor interpretatie en reflectie, maar men moet ook tot de kern van het conflict kunnen komen. De facilitator zal dus constant moeten afwegen of er juist versneld of verdiept moet worden.

Een grote les uit het Schurende theaterdialogen project was dat het beter is om dieper in te gaan op een kleiner aantal beelden, dan meer beelden oppervlakkig te behandelen.

Bij Museon Omnispace in Den Haag stond het thema 'Klimaatrechtvaardigheid' centraal. Klimaatactivisten en klimaatsceptici werden uitgenodigd om hun perspectief op de zaak belichaamd uit te beelden.

Tijdens de Cross the line oefening bleken veel deelnemers het onverwacht met elkaar eens te zijn. Als het ging om bekentissen zoals: 'ik maak mij zorgen om de toekomst' of 'de media is schuldig' bleken andersdenkenden toch aan dezelfde kant te eindigen, maar als er dieper werd ingegaan op de gekozen positie bleek dat de argumenten achter deze stellingen heel anders waren.

Het bleek verder al snel dat beschuldiging en misleiding centrale thema's waren, maar ook hier werden de beelden die deze emoties uitdrukten geïnterpreteerd als verwijzend naar de andere groep: beide groepen zagen de ander als misleid en zichzelf als beschuldigd.

Bij het boetseren richting een ideaalbeeld viel het op dat men ook hier richting harmonie wilde werken, in plaats van richting een productievere manier van in conflict zijn.

Na de workshop

//

Nazorg

Het is belangrijk om ervoor te zorgen dat deelnemers na de workshop niet in een radiostilte terechtkomen – deelnemers hebben tijd en energie vrijgemaakt om mee te doen en zijn in veel gevallen uit hun comfortzone getreden. Het is daarom cruciaal om hier op een goede manier waardering voor te tonen en de wil tot participeren intact te houden door op een waardevolle manier het contact af te ronden. Ook is het vaak fijn voor deelnemers om hun ei kwijt te kunnen of spanningen rond het thema of de werkvorm te kunnen ventileren. Daarnaast is het natuurlijk prettig om terugkoppeling te ontvangen, zodat aandachtspunten kunnen worden meegenomen naar een volgende editie.

- Stuur achteraf een bedankmail
- Bied hierin nog eens ruimte voor een schriftelijke reflectie, voicemail achteraf of het inplannen van een nagesprek om diepere inzichten op te halen
- Deel eventueel foto's (met toestemming), impressies of inzichten
- Vraag deelnemers om algemene feedback en of ze interesse hebben in (deelname in) vervolgevenementen:

Vervolg

Afhankelijk van de plek van de workshop in de programmering, kan het waardevol zijn om er een vervolgevenement na te plannen – op deze manier kan er met de inzichten en deelnemers verder worden gewerkt, bijvoorbeeld door middel van een:

- Publieke theaterdialoog (ref. Mens in de Maak) waar het onderwerp op participatieve en theatrale wijze wordt onderzocht en de schuring inzichtelijk wordt gemaakt in samenwerking met professionele acteurs. De beeldentheater workshop kan dan als inspiratie voor het theaterstuk worden ingezet.
- Tentoonstelling: de workshop kan ook als inspiratie dienen voor een tentoonstelling over het thema. Interessant hoe de deelnemers kijken naar wat er door kunstenaars, wetenschappers of juist studenten van gemaakt is.
- Vertaalsessie: als de workshop onderdeel was van een beleidsparticipatietraject is het logisch dat er nog een sessie op volgt waarin de opgedane inzichten daadwerkelijk gezamenlijk worden vertaald naar actiepunten, uitgangsprincipes of ontwerpcriteria.

De belangrijkste punten op een rij

Denk goed na over de **werving** van deelnemers en hoe de werving invloed heeft op het verloop van de workshop.

Denk goed na over een **scherpe vraagstelling** die de kern van het conflict goed weet aan te snijden.

Neem voldoende **tijd en ruimte** om op **beelden** in te gaan. Beter maar één beeld goed uitgediept dan veel beelden oppervlakkig behandeld.

Zorg voor **gedegen facilitatie**.

Bied **gepaste nazorg**. Nazorg is van groot belang om de geleverde inzet van deelnemers te erkennen, maar ook om de in de workshop opgebouwde spanning te ontladen.

De Oefeningen

Ontvangst - opening en check-in	[5 min]
Warming-up	[10 min]
Occupy the Space:	
Lopen en stoppen	
Handenschudden	
Bom en Schild	
Beelden leren maken	[15 min]
Wat is het verhaal	
Complete the Image	
Beeldenrijen	
Polariteiten blootleggen	[20 min]
Cross the Line	
De grootste pijn / schuring	[40 min]
Contrasteren	[20 min]
Afronding en reflectie	[10 min]

Opening en Check-in

[5 min]

Heet de groep welkom en leg kort het doel en de vorm van de workshop uit: via beelden verkennen we persoonlijke perspectieven op een thema, zonder de bedoeling om het met elkaar eens te worden. Het gaat om het zichtbaar maken van verschillen.

Stel jezelf kort voor en introduceer beeldentheater: een methode waarbij deelnemers met hun lichaam beelden maken van hoe zij het thema ervaren. Dit vraagt geen acteertalent, maar draait om houding, expressie en fysieke aanwezigheid – als levende standbeelden of ansichtkaarten van je beleving. Om hierin te komen, starten we met een warming-up.

Benadruk het belang van stilte: tijdens het maken van beelden wordt zo min mogelijk gesproken. Woorden kunnen verwarren of uitsluiten; beelden nodigen uit tot meerdere interpretaties en openen ruimte voor reflectie.

Sluit af met gespreksregels: we creëren samen een veilige ruimte waarin iedereen zich vrij voelt. Geef elkaar de ruimte, luister met nieuwsgierigheid, en probeer niet te overtuigen, maar open te staan voor andere perspectieven.

Warming-up

[10 min]

Het doel van de warming up is om het lichaam te mobiliseren en de deelnemers contact te laten maken met het lichaam, elkaar en de ruimte. Hiervoor kan gebruik gemaakt worden van de volgende oefeningen (kies er twee):

Occupy the space

Zorg dat de deelnemers opstaan en gaan rondlopen door de ruimte. De opdracht hierbij is dat de deelnemers zich zo evenredig mogelijk moeten blijven verdelen door de ruimte. Als er dus gaten vallen tussen clusters wandelende mensen dienen deelnemers die zo snel mogelijk te vullen.

Lopen en stoppen

Zorg dat de deelnemers blijven lopen, maar in plaats van dat ze in de gaten houden waar de ruimtes vallen, moeten ze nu elkaars tempo goed in de gaten houden. De opdracht is namelijk om als één organisme geleidelijk en gelijktijdig tot een stop te komen en daarna allemaal tegelijk geleidelijk aan weer te gaan lopen, zonder dat iemand aanwijzingen geeft.

Handen schudden

Zorg dat iedere deelnemer een andere deelnemer vindt en de hand schudt.

Opdracht: kijk elkaar in de ogen en noem je naam. Laat dan je andere hand een nieuwe deelnemer zoeken. Heb je die gevonden, dan laat je los en begin je opnieuw.

Bom – schild

Deelnemers lopen rond in de ruimte.

Opdracht: Neem twee personen in gedachten (A en B). A is de bom, B het schild. Zorg dat je te allen tijde B tussen jou en A in hebt. Blijf zo rondlopen door de ruimte.

Beelden leren maken

[15 minuten]

Het doel van deze oefeningen is om de deelnemers kennis te laten maken met de taal van het beeld.

Leg dit uit en kondig aan dat de deelnemers nu samen stap voor stap beelden gaan maken en interpreteren.

Wat is het verhaal?

Vraag twee vrijwilligers. Eén deelnemer neemt plaats op het speelvlak. De andere deelnemer neemt vijf stappen afstand. Stel vervolgens aan die tweede deelnemer een open vraag:

“Wat zie je?”

Vraag daarna door naar het verhaal achter het beeld, bijvoorbeeld:

“Wat zou er aan de hand kunnen zijn?”

Verzamel zoveel mogelijk verschillende indrukken uit de groep. Laat daarna de vrijwilliger die op het speelvlak stond van positie veranderen, zodat het beeld verandert.

Stel opnieuw de vraag:

“Wat zie je nu? Wat is het verhaal?”

Complete the Image

Laat de groep in een kring staan en laat dan één deelnemer zonder woorden een beeld maken in het midden van de kring.

Vraag vervolgens een tweede deelnemer om dit beeld aan te vullen of erop te reageren met een eigen beeld, zonder te spreken.

Laat nu de eerste deelnemer eruit stappen, en vraag een derde deelnemer om een nieuw beeld te maken dat het staande beeld aanvult. Zo ontstaat een opeenvolging van beelden.

Laat daarna de groep deze oefening uitvoeren in tweetallen.

Belangrijk: deelnemers mogen geen woorden gebruiken.

Stel de groep vervolgens de volgende vragen:

- “Wat merken jullie op?”
- “Wat is de kracht van deze beelden?”

Vat vervolgens samen:

Leg uit dat beelden meerdere betekenissen kunnen hebben. Benoem dat dit juist de kracht is van beeldentheater: het gaat niet om één vaste interpretatie, maar om het openstellen voor verschillende perspectieven.

“Als er maar één interpretatie mogelijk is, dan is het geen beeldentheater, maar slechts een illustratie van wat al is uitgesproken.”

Wijs op het verschil tussen feiten en meningen. Iedere persoonlijke observatie van een beeld is een interpretatie van de werkelijkheid – dus een mening.

Reflecteer met de groep:

Bespreek dat door het interpreteren van beelden zichtbaar wordt wat de groep belangrijk vindt. Zo leren we gezamenlijk betekenis geven aan wat we zien.

Beeldenrijen

Laat de groep zich in twee rijen tegenover elkaar opstellen, zodat iedereen een partner heeft aan de overkant. Noem een emotie en geef kant 1 even de tijd om te bedenken hoe ze deze emotie met hun lichaam willen uitbeelden. Tel rustig af van 5 naar 1 en klap dan in je handen. Op dat moment draait kant 1 zich tegelijk om en toont ieder zijn of haar beeld.

Vraag kant 2 om de beelden aandachtig te bekijken. Wat valt op? Welke verschillen zie je tussen de beelden? Laat dit kort bespreken of benoemen.

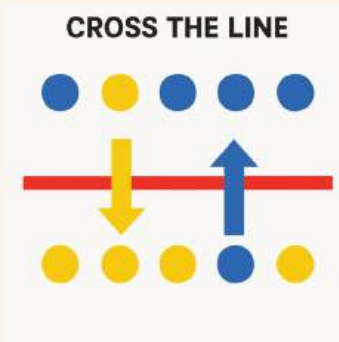
Laat vervolgens de rollen omdraaien en herhaal de oefening met een nieuwe emotie.



Vraag de groep: Wat merken jullie op? Wat is de kracht van deze beelden?

Benadruk dat beelden meerdere betekenissen kunnen hebben. Nodig de deelnemers uit om juist naar die verschillende interpretaties te kijken. Leg uit dat als er maar één mogelijke uitleg is, we niet spreken van beeldentheater, maar van een illustratie van een idee of woord.

Wijs op het verschil tussen een feit en een mening: elke persoonlijke observatie is een interpretatie van de werkelijkheid – een mening dus. Laat de groep ervaren dat juist door die interpretaties zichtbaar wordt wat er leeft in de groep en wat zij belangrijk vinden.



Polariteiten blootleggen

[20 min]

Het doel van deze oefening is om **verschillen** binnen de groep **zichtbaar** te **maken**. Dit helpt om bewustzijn te creëren over perspectieven én om eventueel subgroepen te selecteren vooreen vervolgopdracht.

Nodig de groep uit bewust te onderzoeken waar de verschillen zitten tussen hen en de andere deelnemers.

Laat alle deelnemers aan één kant van de ruimte staan. Leg uit dat telkens één persoon een uitspraak doet die voor hem of haar geldt en dan naar de overkant loopt. **Als die uitspraak ook voor een andere deelnemer geldt moet die aan de kant komen te staan waar degene die de uitspraak deed naartoe loopt.**

Afhankelijk van de huidige plek van de deelnemer betekent dit dus stil blijven staan of naar de overkant lopen.

Doe de eerste uitspraak voor en kijk of iedereen het heeft begrepen.

Laat als iedereen het heeft begrepen de deelnemers zelf uitspraken verzinnen die gericht zijn op het vinden van een redelijk stabiele verdeling van de groep over beide kanten.

Als er een duidelijke polarisatie zichtbaar wordt, vraag dan aan één van de groepen om – elke persoon apart – een beeld te maken van hoe zij denken dat het voelt om de andere partij (de partij aan de overkant) te zijn. En vraag hierna aan de andere kant – ook elke persoon apart – om een beeld te maken van wat voor hen het meest of minst herkenbaar is aan de zojuist gemaakte beelden.

De grootste pijn/ schuring

[40 min]

(Deze oefening is aangepast om agonisme te stimuleren)

Gebruik de groepen die zojuist zijn gemaakt bij Cross the Line of verdeel de groep nu in subgroepjes van 4 tot 6 mensen, gebaseerd op hoe ze naar de kwestie kijken.

Vraag een vrijwilliger naar voren en demonstreer hoe je een beeld kunt vormen met technieken als boetsen, begeleiden, voordoen en kopiëren.

Beeld van een ervaring

Laat in elke groep één deelnemer als beeldhouwer optreden en de lichamen van de andere deelnemers zo positioneren dat het een persoonlijke, schurende ervaring uitbeeldt die betrekking heeft op het onderwerp. Licht toe dat hij of zij zichzelf in het beeld mag plaatsen of een andere deelnemer zijn of haar perspectief of rol mag laten uitbeelden.



De beelden interpreteren

Als alle groepen een beeld hebben gevormd, zorg dan dat alle groepen onthouden hoe hun beeld is opgebouwd, kies één van de groepen en zorg dat zij in hun beeldopstelling blijven staan en loop met de rest van de deelnemers langs dit beeld. Vraag de toeschouwers wat ze zien en hoe ze dat interpreteren. Nodig uit tot open waarneming en gedeeld begrip.

De beelden dynamiseren

Vraag de deelnemers in het beeld om één zin te bedenken die hun gevoel in dat moment samenvat en laat ze deze zin uitspreken wanneer jij ze op de schouder aanraakt.

En/ of:

Laat hen (vervolgens) een beweging toevoegen die voor hen de volgende stap verbeeldt, gebaseerd op wat ze voelen of gehoord hebben. Herhaal deze beweging ritmisch totdat jij aangeeft dat hiermee gestopt mag worden.

Laat tot slot ruimte voor reflectie: wat gebeurde er? Wat werd zichtbaar? Wat bleef nog onbenoemd?

//

Contrasteren

[20 min]

Kies samen met de groep één van de eerder gemaakte beelden om mee verder te werken en laat de betreffende groep dit reële beeld opnieuw maken.

Vraag nu wie dit beeld heel anders ziet.

Laat deze deelnemer met dezelfde spelers een nieuw, contrasterend beeld maken: het tegenbeeld. Laat de oorspronkelijke spelers teruggaan naar hun oorspronkelijke posities en daarna langzaam overgaan naar dit tweede beeld zodra jij een signaal geeft. Vraag tijdens de overgang: "Wat voel je langskomen?"



Werk nu toe naar transities.

Vraag de groep hoe het reële beeld eruit zou zien als het werd omgezet in een ideaalbeeld. Laat hen verkennen welke veranderingen daarvoor nodig zijn. Begin bij het reële beeld en animeer de overgang: laat deelnemers bewegen, reageren, uitproberen. Moedig hen aan om te glijden van het ene naar het andere beeld. Vraag opnieuw: "Wat voel je langskomen?"

Nodig deelnemers uit om deze overgang verder te onderzoeken met anderen. Vraag: "Wat zie je? Zou jij eens in dit beeld willen staan?"

Gebruik technieken als dynamiseren, uitvergroten, vertragen, versnellen of een sprong in de tijd.

Vraag vervolgens:

- Wat houdt jullie tegen om dit ideaalbeeld te realiseren? Laat dit belemmerende element omzetten in een nieuw beeld.
- Welke oplossingen kunnen jullie bedenken om die belemmeringen te overwinnen? Laat ook dat in beeld gebracht worden.

Afronding en reflectie

[10 min]

Vraag iedereen in een cirkel te komen zitten en zet een lege stoel in het midden. Vertel de groep dat de lege stoel een personage of beeld vertegenwoordigt dat vandaag is langsgesproken. Nodig iedereen uit om, één voor één, een advies of laatste opmerking aan dit personage te richten.

Introduceer vervolgens een eventueel vervolg-evenement, nog in te vullen formulieren, inschrijvingen voor nagesprekken of leg uit hoe er anderszins vervolg wordt gegeven aan de workshop.

Bedank als laatste iedereen voor de deelname en nodig de deelnemers uit voor de aansluitende borrel.



